

ГЕОГРАФИЈА И ПРОСТОР

Рајко Гњато¹, Срђа Поповић² и Обрен Гњато³

¹Природно-математички факултет, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска

²Факултет за медитеранске пословне студије, Тиват, Црна Гора

³Висока школа за туризам и хотелијерство Требиње, Република Српска

Сажетак: Централно питање овог рада тиче се географског простора схваћеног у смислу повезаних и међузависних елемената природне и антропогене средине. Географски простор и форме географског простора (геопросторности) доводе се у везу с логиком простора и просторним мишљењем као ресурсом и иницијалним фактором развојних процеса на свим нивоима геопросторне организације, од локалног до глобалног. Ово становиште позиционира географију као науку о географском простору и формама геопросторности.

Кључне ријечи: географија, географски простор, географија простора, елементи простора, функције простора, просторно мишљење, логика простора.

Original scientific paper

GEOGRAPHY AND SPACE

Rajko Gnjato¹, Srđa Popović² and Obren Gnjato³

¹Faculty of Natural Sciences, University of Banja Luka, Republika Srpska

²Mediterranean Business Studies College, Tivat, Montenegro

³College of tourism and hotel management Trebinje, Republika Srpska

Abstract: The central issue of the paper refers to geographical space, which is being perceived as a sum of connected and inter-reliant elements of natural and anthropogenic environment. In addition, geographical space and its forms (geo-spatiality) are being brought into connection with the space logic and spatial thinking as resources and initial factors of development processes at all levels of geospatial organization, ranging from local to global ones. This point of view makes geography a science on geographical space and forms of geo-spatiality.

Key words: geography, geographical space, geography of space, elements of space, functions of space, spatial thinking, space logic.

ТЕОРИЈСКА И ПРАКТИЧНА ПИТАЊА У ВЕЗИ С ПРОСТОРОМ И ГЕОГРАФСКИМ ПРОСТОРОМ

Простор и вријеме су два основна питања која, већ вијековима, привлаче пажњу научника различите оријентације. Шта је простор? На ово питање наука још није дала коначан и општеприхватљив одговор. Ипак, најчешће, под општим појмом **простор** подразумевамо **универзум**. Како је настао и шта га све чини то још увијек незнамо. Знамо да постоје броје

THEORETICAL AND PRACTICAL QUESTIONS IN LINE WITH SPACE AND GEOGRAPHICAL SPACE

Space and time are two fundamental issues which have been attracting the attention of different scientists for centuries. What is space? Science still has not provided a final and generally accepted answer to this question. Nevertheless, it is the **universe** what we generally perceive as **space**. One thing we do not know for certain is how it

хипотезе од којих она о Великом праску, за сад, има највећу подршку. По тој хипотези материја, простор и вријеме настали су у истом моменту, што значи да чине **јединство**. Према истој хипотези простор се шири, у одређеном моменту почиње да се сажима па опет да се шири и тако циклично?!!!. Ближа одредница простора има **географску** димензију, па с тим у вези, говоримо о **географском простору** и о **географји простора**, те о географској науци која за предмет проучавања има претходно споменуте појмовне категорије – географски простор и географију простора.

„За географију (науку о географском простору, прим, Р. Г.) су важне три доминантне идеје о природи простора и времена. Теорија апсолутног простора се углавном везује за класичну механику и Њутнову физику. Релативна теорија је чврсто везана за Алберта Анштајна. Трећа је релативистичка концепција која потиче од Лајбница, али која још има следбенике у филозофским радовима Алфреда Н. Вајтхајда и Хенрија Лефевра. Од Њутна потиче разликовање апсолутног и релативног простора, што је ствар од прворазредног значаја за методологију савремене географије. По Лајбницу, простор је скуп узајамних интеракција објеката, ограничених начином њиховог размештаја. Сваки процес производи свој властити простор и време“ (Грчић, 2010, стр. 2–3).

Посебан утицај у науци, укључујући и географију посебно хуманистичку, имали су филозофски погледи И. Канта о простору као интуитивном производу. Он одваја простор од времена, сматра да простор није супстанца, као ни вријеме, већ је „априорни знак унутрашњих релација, који не проистиче из искуства, него је универзалан“ (ibidem, стр. 4).

Посматрано из угла савремене географје, географски простор је арена свеукупних друштвених процеса одређених утицајем елемената и фактора глобалног географског простора и формама геопросторне организације (територијализације политичких, економских, културних и осталих система у форми појединачних држава или савеза

was created and what it comprises. However, there is knowledge of many hypotheses among which the Big Bang theory has so far been most advocated for. According to this hypothesis, matter, time and space were created simultaneously, which means they jointly make a **unity**. Furthermore, this same hypothesis claims that space expands until it reaches a point of contraction and then expands again, which tends to be a recurring process?!!!. A narrower definition of space is the **geographical** one, which brings us to the **geographical space**, the **geography of space**, and finally, the geographical science which studies the aforementioned notions – geographical space and the geography of space.

„In geography (science about geographical space, note by R. G.), there are three dominant ideas of the nature of space and time. The Theory of Absolute Space is usually connected with Classical Mechanics and Newton’s physics. The Theory of Relativity is tightly connected with Albert Einstein. The third one is the relativistic concept originally posed by Leibniz and honoured in Alfred N. Whitehead’s and Henri Lefebvre’s philosophical papers. It was Newton who made first distinctions between the absolute and relative space, which was of an utmost pertinence for modern geographical methodology. According to Leibniz, space is a set of interactions among objects, which is limited by their distribution. Each process generates its own space and time“ (Грчић, 2010, p. 2–3).

Immanuel Kant’s philosophical observations on space presented as an intuitive product has an immense scientific impact, particularly in the field of human geography. He made distinctions between space and time and believed that neither space nor time were substances but rather „an a priori sign of internal relations which did not emerge from experience and was universal“ (ibidem, p. 4).

From the aspect of modern geography, geographical space is an arena comprising all social processes determined by the impact of

држава). Практично, ми данас немамо нити један ваљан разлог да би поставили питање шта је простор (мисли се на географски простор). Цјелисходна питања тичу се идентификације корисника простора, начина кориштења, модела организације и модела развоја географског простора. Такође, важна питања тичу се и проблематике заштите простора, ревитализације нарушених и угрожених геопросторних система и слично.

У вези с простором, британски географ Д. Харвеј каже да централно питање није „Шта је простор?, већ: „Како различите људске праксе стварају и користе различите концептуализације простора“? (Harvey, 1994, стр, 4–6). Универзално питање простора, укључујући и географски простор, неодвојиво је од времена. Практично, вријеме и простор чине јединство, па је цјелисходно говорити и о утицају времена на форме географског простора.

Вријеме које је иза нас стварло је, разарало и поново стварало нове материјалне, културне, политичке, територијалне и сличне форме географског простора, за које се може рећи да представљају релативно диференциране геопросторне системе. Но, реалан географски простор и форме геопросторности нису само производ прошлог времена. Напротив, оне су подједнако, или још више, резултат будућег времена и потреба будућих генерација. Дакле, постојеће форме географског простора, сем садашњег, резултат су непостојећих времена (прошлог и будућег) и пројектованих потреба будућих генерација. Зависно од појединачних а чешће укупних параметара геопросторности, **географске форме** имају **генеричку** улогу. Та улога је, по првилу, промјењива и подложна „саморазвоју“, дакле утицају сопствених структура које имају улогу саморазвоја али и утицају спољних форми. Успут речено, само јаке форме географског простора, у смислу великих народа, великих култура, развијених цивилизација, снажних политичких система, снажних држава, савеза држава и сл, оствариле су генеричку улогу, са свим облицима манифестације. Сасвим

elements and factors of global space and form of geospatial organization (territorialization of political, economic, cultural, and other systems organized as individual states or state federations). Nowadays, we virtually have no reason to ask what space is (by this we refer to geographical space). Appropriate questions are those that attempt to identify the users of space, usage modes, models of organization, and models of development within geographical space. In addition, pertinent questions are concerned with issues of space protection, revitalization of debased and endangered geospatial systems, etc.

Speaking of space, D. Harvey, a British geographer, believes that the central question is not „What is space? but rather „How do different human practices create and use different space conceptualizations“? (Harvey, 1994, p. 4–6). The universal issue of space, including geographical space, cannot be observed separately from time. Time and space virtually make a unity so it is appropriate to speak of the impact of time on the forms within geographical space.

Time has created, destroyed and recreated material, cultural, political, territorial and other forms within geographical space, which represent relatively differentiated forms of geospatiality. In addition, these forms are also a result of future times and needs of future generations. Hence, the existing forms of geographical space, not only the current ones, are a result of non-existing times (past and future) and projected needs of generations to come. Depending on both individual and total parameters of geospatiality, **geographical forms** have a **generic** role. As a rule, this role is variable and susceptible to “self-development”, i.e. it is prone to fall under the impact of its own structures that have their role in self-development as well as the impact of external forms. Besides, it is only the strong forms within a geographical space, such as grand peoples, large cultures, highly-advanced civilization, strong political systems, powerful states, or state federations,

реална питања у смислу: којим народима и зашто баш њима је припадала, или и зашто неким и данас припада таква (генеричка) улога, одвела би нас у подијељена мишљења. Но, прихватљивим се могу сматрати она која почивају на **логици географског простора**, у оквиру којег су настале различите културе, доктрине, стратегије... Дакле, географске форме су стратешки развојни ресурси и фактор промјена географског простора на свим нивоима геопросторне организације (територијализације).

Крупна геополитичка, културна, економска и социјална питања у глобалном географском простору имају историјску и савремену димензију и почивају на логици простора и просторног мишљења. Но, заједнички именованитељ ових питања увијек је био покушај преуређења свијета с циљем стварања нових форми (модела) просторне организације, по вољи утицајних фактора свјетске моћи.

Појмовно и суштински, глобалан географски простор претставља јединствен мултидимензионалан систем у којем разликујемо бројне подсистеме (природне, демографске, културне, економске, социјалне, политичке... У оквиру тог простора одвијају се бројни и веома сложени процеси. Посматрано с аспекта организације односно територијализације, процесе у глобалном географском простору можемо посматрати у смислу дејства елемената геопростора на систем (географску форму) и дејства система (географске форме) на елементе геопростора. С друге стране, процеси у глобалном географском простору, мисли се на свеукупне друштвене процесе, директна су посљедица међудејства територијалних система тј. међудејства географских форми. У контексту претходних формулација неизоставно је узети физички простор и све његове ресурсне одлике као фактор развојних процеса и геопросторне организације у различитим формама геопросторности.

С научног и практичног становишта територијални системи чине суштину глобалног географског простора, они су

that achieve their generic role in all forms of manifestation. Hence, logical questions rise such as: which peoples and why they had or have one such generic role, but this discussion may certainly cause opposed opinions. Still, acceptable are the questions that concern the **logics of geographical space** within which different cultures, doctrines and strategies appeared. Therefore, geographical forms are strategic development resources and factors of changes of geographical space at all levels of geospatial organization (territorialization).

Big geopolitical, cultural, economic and social issues within the global geographical space have their own hystorical and modern dimensions and rest upon the logics of space and spatial thinking. Still, an attempt to rearrange the world in order to generate new forms (models) of spatial organization in line with the will of powerful global factors has always been a common denominator for all these issues.

Conceptually and fundamentally, the global geographical space is a unique multidimensional system in which there are many subsystems (natural, demographic, cultural, economic, social, political). Within this space, there are multiple complex processes taking place. From the aspect of organization, i.e. territorialization, processes within the global geographical space may be observed in line with the impact that elements of geospace have on a system (geographical form) and the impact that a system (geographical form) has on the elements of geospace. On the other hand, processes within the global geographical space (by this we refer to the total social processes) are a direct consequence of interactions of territorial systems, i.e. geographical forms. Considering the aforementioned formulations, it is inevitable to reflect on the physical space and all its resource properties that are factors of development processes and geospatial organization manifested through different forms of geospatiality.

From scientific and practical aspects,

„један од најдинамичнијих просторно-функционалних и просторноорганизационих облика људске животне манифестације, која се конкретно испољава кроз просторне везе и односе, просторну организацију и расподјелу, дисперсију и концентрацију елемената, просторно-функционалну поларизацију чворних тачака и рејона, конфигурацију размештаја елемената, типолошке одлике и законитости њихове морфологије итд... У процесу научног познавања геопростора (географског простора, прим. Р. Г.) и географских система (подсистема глобалног географског простора, прим. Р. Г.) посебно се истиче проблем параметризације елемената и појава. Овај проблем је генерално и теоријски решив, а практично и конкретан изводљив у **ограниченим** размерама, због огромног броја елемената и скоро несамерљивог броја веза у сложеним системима географског простора. Стога је нужен поступак генерализације, агреговања и избора програма, који продубљује питање поузданости научног предвиђања и управљачког деловања, усмереног ка остварењу пожељних стања просторно-функционалне организације и понашања природних и антропогених географских система (подсистема, прим. Р. Г.)“ (Радовановић, 1989, стр. 10–11).

У савременим геополитичким и осталим друштвеним условима кључни фактор организације односно територијализације глобалног географског простора почива на посебностима глобалног географског простора, у оквиру којег, и у датим приликама, кључну улогу могу имати, појединачно или у садејству, физички простор, природни ресурси, људски ресурси, технолошки ресурси, инфраструктурни ресурси, еколошки ресурси.. Управо, споменуте посебности су стратешки ресурс географског простора и покретачки фактор глобалних процеса који воде ка новим облицима геопросторне организације односно територијализације. У смислу претходног, на сцени је **покушај отелотворења** пројектованог модела новог свјетског поретка, али и одлучан отпор у чијој

territorial systems represent the core of global geographical space and they are „one of most dynamic spatial-functional and spatial-organizational forms of human manifestation, which are directly visible through spatial connections and relations, spatial organization and distribution, dispersion and concentration of elements, spatial-functional polarization of nodal points and regions, configuration of element distribution, typological properties and laws of their morphology, etc. The issue of estimating parameters of elements and phenomena is crucial for the process of scientific study of geospace (geographical space, note by R. G.) and geographical systems (subsystems of the global geographical space, note by R. G.). This issue is generally and theoretically explicable but from a practical point of view it is **restrainedly** addressable due to a vast number of elements and almost limitless amount of connections within the complex systems of geographical space. Therefore, it is essential to generalize, aggregate and select a program that might thoroughly address the matter of reliability of scientific forecast and management targeting complimentary states of spatial-functional organization and behavior of both natural and anthropogenic geographical systems (subsystems, note by R. G.)“ (Радовановић, 1989, p. 10–11).

Under modern geopolitical and other social conditions, the key factor of organization, i.e. territorialization of the global geographical space rests upon the idiosyncrasies of the global geographical space within which the physical space, natural resources, technological resources, infrastructural resources and ecological resources play the key role, either individually or jointly. It is the idiosyncrasy that is the strategic resource of a geographical space and actuating factor of global processes that lead towards new forms of geospatial organization, i.e. territorialization. In this regard, there is a current **attempt of embodiment** of the projected model of new world order as well

је позадини модел мултиполарног свијета и организације глобалног географског простора (Гњато et al, 2016, стр. 202–204).

as a strong resistance supported by the model of multipolar world and organization of the global geographical space (Гњато et al, 2016, p. 202–204).

ГЕОГРАФИЈА ПРОСТОРА, ФУНКЦИЈЕ ПРОСТОРА, ПРОСТОРНО МИШЉЕЊЕ И ЛОГИКА ПРОСТОРА

GEOGRAPHY OF SPACE, FUNCTIONS OF SPACE, SPATIAL THINKING AND LOGICS OF SPACE

Већ смо претходно дефинисали суштину глобалног географског простора и назначили основне факторе геопрострне диференцијације односно територијализације. Другим ријечима, кад говоримо о територијализацији ми уствари говоримо о географији простора. Сем општих физичко-географских законитости и закономјерности распрострањења природно-географских система у глобалном географском простору, географија простора одређена је директним и посредним ефектима геопрострне дисперзије геополитичких, економских, технолошких, финансијских, тржишних, инфраструктурних и осталих геосистема. Њихов ефекат се манифестује низом нових функционалних, морфолошких и физиономских облика у географском простору, који у цјелини узето чине нову вриједност и добивају улогу генеричког фактора у географском простору. У вези с претходним, прецизна **параметризација** споменутих географских форми, појединачно или у територијалном систему којег оне дефинишу, од посебног је научног и практичног значаја за сагледавање улоге датог територијалног система у погледу његовог „саморазвоја“, али и његове генеричке улоге изван система који је предмет параметризације. Тако, у одређеним приликама, поједине форме датог географског система, зависно од вриједносних показатеља, добивају шири регионални па и глобални значај и постају предмет различитих спољних интереса и утицаја.

Глобалан географски простор с обзиром на природне и антропогене структуре и њихову територијалност представља веома сложен систем. Кроз историјски процес поједини

We have already defined the essence of global geographical space and singled out the basic factors of geospatial differentiation, i.e. territorialization. In other words, by territorialization we mean the geography of space. Apart from general physical-geographical laws of distribution of natural-geographical systems within the global geographical space, geography of space is determined by direct and indirect effects of geospatial dispersion of geopolitical, economic, technological, financial, market, infrastructural and other geosystems. Their effects are manifested through a whole range of new functional, morphological and physiognomical forms in geographical space, which sum up to structure a new value and gain a role of a generic factor within geographical space. Hence, a precise **parametrization** of the aforementioned geographical forms, either individually or within their territorial system, is crucial from both scientific and practical aspects in order for us to perceive the role of a given territorial system, its ‘self-development’, and its generic role outside the target system that is being subject to parametrization. Under specific circumstances, some forms of a given geographical system (depending on the indicator values) obtain a wider regional and global pertinence and become subject to different external interests and impacts.

The global geographical space represents a complex system taking into account the natural and anthropogenic structures and their territoriality. Throughout history, some parts of the global geographical space

дијелови глобалног географског простора у различитим формама геопросторности, због положаја којег имају, атрактивности ресурса којим располажу и сл, често су били на удару различитих политичких, економских, културних, и сличних утицаја. Практично, ресурси и функције појединих геопросторних система, у датим историјским приликама, су генерички фактор различитим развојним процесима и новим формама геопросторности. Бројни су примјери генеричке улоге одређених геопросторних система (географских форми) на политички, економски, социјални па и културни развој у глобалном географском простору или у одређеним дијеловима глобалног географског простора. Земље богате нафтом (Блиски Исток, Средњи Исток, Сјеверна Африка..), током двадесетог вијека достигле су завидан ниво друштвено-економског развоја. У исто вријеме, захваљујући извозу нафте, оне су биле у функцији општег – глобалног развоја. У промијењеним геополитичким условима, захваљујући управо нафти као развојом ресурсу оне су, у геополитици „новог свјетског поретка“, доживјеле страховита разарања и деструкцију система вриједности.

Занимљиве погледе на простор, и његово мјесто у геополитици, изнио је хрватски географ (политички географ) Р. Павић. У вези с простором наглашава питање „довољности и недовољности животног простора (Lebensraum), и поставља питање: „Има ли за свакога довољно животног растотра, који је основа државности и данашње опстојности и будућности неког етникума (резервни Lebensraum)?“ У вези с овим питањем, Павић анализира смисао њемачке националистичке геополитике, која рјешење свих проблема Њемачке види у освајању животног простора, односно у геополитичкој територијализацији простора. Насупрот овом концепту „савремени“ приступ освајању глобалног географског простора, како истиче Р. Павић, почива на капиталу као средству територијализације односно освајања простора (Павић, 2012, стр. 63). Ипак, прије би се могло рећи да су у савременим условима на сцени оба концепта

and different forms of geospatiality have often been influenced by different political, economic, cultural and other impacts due to their location, available resources etc. Practically, resources and functions of specific geospatial systems are a generic factor of different development processes and new forms of geospatiality under given historical circumstances. There are many instances of this generic role that certain geographical systems (geographical forms) have in the political, economic, social, and even cultural development within the global geographical space or within some of its parts. In 20th century, oil-rich countries (Middle East, North, Africa, etc.) reached a high level of social-economic development. At the same time, these countries were in a function of a general-global development due to oil export. Under altered geopolitical conditions, because of the oil resource, they suffered vast destruction and devastation of the system of values within the “new world order” geopolitics.

R. Pavić, a Croatian geographer (political geographer) presented some interesting observations on space and its role in geopolitics. He emphasized the matter of „sufficiency and insufficiency of life space (Lebensraum) and posed the following question: „Is there enough life space for everybody, which would make the foundation of statehood, present consistency, and some future ethnicum (backup Lebensraum)?“ In this regard, Pavić analyzed the substance of German nationalist geopolitics that perceives the conquest of life space, i.e. geopolitical territorialization of space, as a solution to all German problems. Opposite to this concept lies the “modern” approach to winning the global geographical space which, according to Pavić, rests upon the capital as a means of territorialization, i.e. space conquest (Павић, 2012, p. 63). Nevertheless, we should point out that both these concepts of the global geographical space territorialization are present under the modern conditions. In

територијализације глобалног географског простора. Ову констатацију на најбољи начин потврђује политика „новог свјетског поретка“, предвођена интересима САД и њених савезника.

У вези с простором Павић анализира неколико веома битних одлика овог, појмовно, структурно, функционално и проблемски, најсложенијег објективно постојећег феномена који је предмет људске спознаје, при чему, сасвим разложно, констатује да се у савременим технолошким условима простор „сажима“, што значи да удаљености између одређених тачака попримају релативно значење, практично „постају“ све мање. Уствари, удаљености се више не мјере дужинским већ временским јединицама. Технолошка достигнућа, нарочито у области војне индустрије али и мирнодобске, од пресудног су значаја за сваки покушај освајања простора.

Важна питања у вези с простором тичу се и територијализације одређених геополитика и доктрина, при чему, претходно споменути аутор, анализира смисао доктрине Heartland – Rimland, у оквиру које констатује да „политика окружења првенствено јест политика и геостратешка доктрина, али, она се остварује само и једино тек у увјетима одговарајуће територијализације, тј. мора бити у складу с одређеним просторним положајем“ (ibidem, стр. 62).

О значају животног простора за одређене народе и улози животног простора у геополитици једне државе, Р. Павић наводи примјер Израела. Констатује да ће због раста броја становника државе, због високе густоће насељености, због веома ограничених могућности вредновања скоро половине државног простора који има обиљежје пустиње, ограничених резерви воде и сл., потребе за животним простором становништва Израела бити све веће. Зато, сву досадашњу, данашњу и будућу геополитику Израела треба сагледавати у настојању да се сачува заузети простор, а то се најбоље може остварити насељавањем односно територијализацијом Јевреја на заузетим територијама (ibidem, стр. 64).

in addition, it is best supported by the “new world order” politics advocated by the interests of USA and its allies.

Speaking of space, Pavić further analyzes some pertinent properties of this conceptually, structurally, functionally and essentially most complex existing phenomenon subject to human cognition, in which process he rationally infers that space “amasses” under modern technological conditions, which means that distance among specific points obtains relative meaning, i.e. it practically “becomes” smaller. Actually, distance is no longer measured by length but rather by time units. Technological advancements are crucial for each attempt of space conquest, particularly those innovations within the field of military industry.

Some pertinent questions on space also address the territorialization of certain geopolitics and doctrines, in which process the aforementioned author analyzes the essence of the Heartland – Rimland doctrine and deduces that „politics of ambience is, above all, politics and geostrategic doctrine that is attainable only under the conditions of the appropriate territorialization, i.e. it must be in compliance with a specific spatial position” (ibidem, p. 62).

R. Pavić sets the example of Israel in order to demonstrate the relevance that life space has for specific peoples and the role of life space in a state’s geopolitics. He concludes that needs for life space of Israel population will grow due to population growth, high population density, limited opportunities for evaluation of almost half the state area that is registered as deserts, limited water reserves, etc. Hence, the overall previous, present and future geopolitics of Israel should focus on an attempt to preserve the occupied space which might be best achieved by inhabitation, i.e. territorialization of the Jews within the occupied territories (ibidem, p. 64).

The same author acknowledges that „some phenomena and processes must be exactly as they are because the content of the space

Претходно споменути аутор истиче да „неке појаве и процеси морају бити управо такви какви јесу зато што садржај простора и његов положај намећу одређене функције као животна рјешења“ (Pavić, 2012, стр. 62). С тим у вези, можемо закључити да постоји логика простора, којом су генерисане различите геопросторне форме. Зато су, за већину географа, прихватљива мишљења да географска наука почива на логици простора, те да су географске форме (форме геопросторности), мисли на антропогене форме, продукт међузависности географских услова (физичко-географских, друштвено-географских, историјских...). Дакле, логика географског простора продукује различите форме организације, па је, с тим у вези, логика простора кључни ресурс геопросторне организације. Практично, геопросторни односи, као продукт **логике географског простора и просторног мишљења**, отјелотворују географске форме, односно моделе специфичне политичке, економске, културне и осталих облика територијализације географског простора.

У географској науци није до краја разјашњен термилошко-појмовни оквир просторног мишљења. Но сасвим сигурно, он је продукт логике географског простора. „Прегледом литературе која се бави овим феноменом (Nustuen, 1963; Beck, 1967; Papageorgiou, 1969; McGee, 1979; Lohman, 1979; Gardner, 1983; Uttal, 2000; Golledge, 2002 i 2004; Ishikawa and Kastens, 2005; Gersmehhl, 2008; Jo and Bednarz, 2009; Unwin, 2010, итд) уочено је да аутори веома различито одређују просторно мишљење како формално-термилошки, тако и садржајно. Термилошки, област просторног мишљења сврстава се под различите називе као што су *просторна писменост* (spatial literacy), *просторна способност* (spatial ability), *просторна интелигенција* (spatial intelligence) или *географско резоновање* (geographical reasoning) (Трифуновић, 2015, стр. 10). Може се извести закључак да три категорије просторног мишљења чине његову суштину: *концепт простора*, *представљање (репрезентација) простора* и *оперативно комбиновање*

and its position impose certain functions as life solutions” (Pavić, 2012, p. 62). In this regard, we may infer that there is the logics of space that generates different geospatial forms. Therefore, most geographers find the view that geographical science rests upon the space logics acceptable and that geographical forms (forms of geospatiality) and anthropogenic forms are products of interdependancy of geographical conditions (physical-geographical, social-geographical, historical, etc.). Consequently, logics of geographical space produces different forms of organization and space logics is the key resource of geospatial organization. Practically, geospatial relations as **products of logics of geographical space and spatial thinking** embody geographical forms, i.e. the models of specific political, economic, cultural and other forms of territorialization of geographical space.

Geographical science still has not clearly defined the terminological-conceptual framework of spatial thinking. But we do know for certain that it is a product of the logics of geographical space. „As we examined the bibliography on this phenomenon (Nustuen, 1963; Beck, 1967; Papageorgiou, 1969; McGee, 1979; Lohman, 1979; Gardner, 1983; Uttal, 2000; Golledge, 2002 and 2004; Ishikawa and Kastens, 2005; Gersmehhl, 2008; Jo and Bednarz, 2009; Unwin, 2010, etc.), we noticed that authors differently determine spatial thinking from both formal-terminological and conceptual points of view. Terminologically, the field of spatial thinking has been addressed differently such as follows: *spatial literacy*, *spatial ability*, *spatial intelligence or geographical reasoning* (Трифуновић, 2015, p. 10). We may conclude that there are three categories of spatial thinking that make up its essence: *concept of space*, *representation of space*, and *operative combination of these two categories during the process of reasoning*.

Having used different approaches, M. Trifunović attempted to define spatial

претходно наведене двије категорије у процесу резоновања.

На бази различитих приступа М. Трифуновић покушава дефинисати просторно мишљење као „когнитивну (спознајну, прим. Р. Г.) активност састављену од пет међусобно повезаних елемената: *концепција просторности, концепата просторности, начина представљања простора, интерпретације процеса и употребе просторних метафора у области непросторног мишљења*“ (ibidem, стр. 11). Очито, ради се о просторном мишљењу као сазнајном продукту базираном на претпостављеном формалном и суштинском утицају концепција (форми) просторности, те утицају реално постојећих концепата просторности. На крајњи исход просторног мишљења утиче начин на који се претставља простор, тумаче процеси у простору и сл.

Просторно мишљење, уско гледано, своди се на спознају простора. Међутим, просторно мишљење је ресурс који покреће процесе у географском простору, с циљем измјене постојећих и стварања нових концепата (форми) геопросторности на свим нивоима геопросторне организације, од локалног до глобалног. Нове форме геопросторности као продукт просторног мишљења и логике простора подразумевају територијализацију политичких, економских, културних, урбаних, социјалних и осталих система у глобалном географском простору (Гњато et al, 2016, стр. 205–208).

* * *

Кроз историјски процес, зависно од теоријских и методолошких достигнућа, **географија** је имала различит приступ географском простору. У почетној фази развоја, још у античком периоду, географија је имала дескриптиван приступ предмету истраживања. У извјесној мјери, све до данас, због специфичности географске науке и скоро неизоставног дескриптивног метода у географским истраживањима, тај приступ

thinking as a “cognitive activity comprising five mutually connected elements: *conception of spatiality, concept of spatiality, manner of space representation, interpretation of the process and usage of spatial metaphors within the field of non-spatial thinking*” (ibidem, p. 11). It is obviously the spatial thinking as a cognitive product based upon an outlined formal and essential impact of concepts (forms) of spatiality, and an impact of existing concepts of spatiality. The final outcome of spatial thinking is affected by the manner in which space is represented, the interpretation of processes within the space, etc.

Specifically, spatial thinking is narrowed down to space cognition. Nevertheless, spatial thinking is a resource that sets off processes within geographical space in order to alter the existing and create new concepts (forms) of geospatiality at all levels of geospatial organization, from local to global. New forms of geospatiality as products of spatial thinking and logics of space refer to territorialization of political, economic, cultural, urban, social and other systems within the global geographical space (Гњато et al, 2016, p. 205–208).

* * *

Throughout history, depending on theoretical and methodological achievements, **geography** has had different approaches to geographical space. In its initial ancient phase, geography had a descriptive approach to its subject matter. To a certain extent this approach survived until modern days due to specificities of geographical science and almost inevitable descriptive approach in all geographical studies, but we also find it in

дјелимично је задржан, а налазимо га још у дјелима Херодота, за којег се каже да је отац историје али би се могло рећи и географије. Но, темеље географији, у античком периоду, поставио је Ератостен доказујући облик Земље и њене димензије. Од тог периода све до данас **географија**, у односу на **географски простор** као предмет њеног истраживања, прошла је кроз различите фазе.

Фундамент модерној географији, половином деветнаестог вијека, поствили су њемачки географи Хумболт и Ритер, први физичкој а други друштвеној географији. И један и други географију дијеле на **општу** и **регионалну** с јединственим предметом проучавања. Од тог времена све до данас географија је прошла кроз више развојних фаза: детерминизма, посибилизма, интердетерминизма, те кроз морфолошку, функционалну, процесну и проблемску фазу. Све оне обиљежене су јединственим приступом предмету истраживања – глобалном географском простору и формама геопросторности. Шта се мијењало током појединих фаза развоја географије? Мијењали су се задаци и циљеви проучавања ове науке!

Најновију фазу развоја географије условно можемо назвати **фазом формализације**. Посвећена је проблематици проучавања постојећих и моделовању нових форми у оквиру глобалног географског простора. У теоријском смислу, кроз период модерног развоја, географија је задржала својство јединствене науке о географском простору и формама геопросторности, са релационистичким приступом, те, исто тако, и система релативно диференцираних наука са структуралистичким приступом.

Као што је познато, већ дуже вријеме глобалан географски простор захваћен је процесима глобализације и регионализма. Но, на глобалној сцени су и два сасвим нова развојна процеса која убрзавају транзицију глобалног географског простора продукујући нове форме геопросторности. Ријеч је дакле, о процесима **реиндустријализације** и **неоиндустријализације** и њиховој генеричној

works of Herodotus, whom we call the father of history but we may also address to him as a father of geography. Still, foundations of geography were set by Erasthenes in ancient era as he proved the Earth shape and dimensions. Ever since, **geography** has passed many phases with reference to **geographical space** as its subject matter.

Humboldt and Ritter set foundations of modern geography in mid 19th century, physical and social geography respectively. Both these divided geography into **general** and **regional** each of which had its subject matter. Up to now, geography has faced several development phases as follows: determinism, possibilism, interdeterminism, morphological, functional, process and problem phases. All these phases were determined by a unique approach to the subject of research – global geographical space and forms of geospatiality. What has changed over these different phases of development of geography? Tasks and goals of research have altered!

We may conditionally refer to the recent phase of development as the **phase of formalization**. It is devoted to problem of studying the existing and modelling new forms within the framework of global geographical space. Theoretically, during its modern development, geography maintained the title as a unique science on geographical space and forms of geospatiality, with its relationist approach and system of relatively differentiated sciences with the structuralist approach.

As it is well known, the global geographical space has long been affected by processes of globalization and regionalism. Still, globally, there are two novel development processes that speed up the transition of global geographical space producing new forms of geospatiality. These are processes of **reindustrialization** and **neoindustrialization**, which have a generic role. As a rule, large corporations are the entities behind these two processes. Hence,

улози. Иза ових процеса, по правилу, стоје велике корпорације. Зато се у новије вријеме у оквиру географије развија веома специфична научна дисциплина тзв. **корпоративна географија** са задатком да прати процесе у глобалном географском простору узроковане активношћу великих корпорација с једне, те географским факторима локације индустрије под окриљем поменутих процеса – реиндустријализације и неоиндустријализације, с друге стране. Очито, овдје се ради, прије свега, о новом приступу у области истраживања **географије свјетске привреде**. У вези с овим веома комплексним питањем пуну пажњу заслужује приступ у сљедећој формулацији: „Дакле, усложњавање, турбулентност социјално-економског развоја савременог света, очигледне тенденције ка деглобализацији као спољашњи услови развоја индустријске производње, са једне стране, и огромна брзина развоја процеса неоиндустријализације, са друге, предодређују успостављање нове парадигме индустријског и у целини економског развоја света... Успостављање просторних закономерности у оквиру нове геокономске парадигме представља најактуелнији задатак за географију светске привреде“ (Колосов, Гречко, Мироненко, Самбурова, Слука, Тикунова, Ткаченко, Федорченко, Фомичев, 2016, стр. 15–16).

На основу изнесеног могуће је закључити да је географија, и као јединствена наука и као систем наука, кроз укупан период развоја, а нарочито модерног, све до данас, задржала приступ предмету проучавања, којег, како видмо, чини глобалан географски простор и форме геопросторности. Но, у складу са унапређењем теорије и методологије географије, те сагласно потребама друштвене праксе, мијењали су се задаци и циљеви проучавања ове науке.

there has been a recent scientific discipline within the field of geography which we refer to as so-called **corporate geography** and its task is to monitor the processes within global geographical space that are caused by activities of large corporations as well as by geographical factors of industry location induced by reindustrialization and neoindustrialization. This is obviously a novel approach within the field of study of the **geography of global economy**. In line with this complex issue, attention should be paid to the approach formulated as follows: „Thus, the complex and turbulent social-economic development of the modern world, an evident tendency to deglobalization as an external factor of industrial production improvement and a vast speed at which the process of neoindustrialization develops are all the causes for setting a new paradigm of industrial and total economic development at global scale...Setting spatial laws within the new geoeconomic paradigm is the key current task for the geography of global economy”.

Based upon the aforementioned facts, we may infer that geography both as an individual science and a system of sciences has up to now preserved its approach to its subject matter, i.e. the global geographical space and forms of geospatiality. Still, in order to improve the geographical theory and methodology and comply with the needs of social practice, tasks and goals of this science have evolved throughout history.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ/REFERENCES

- Гњато, Р. (2013). Теорија и пракса српске регионалне географије. *Гласник, бр. 17*. Бања Лука: Географско друштво Републике Српске
- Гњато, Р., Гњато, О., Станоевич, М. (2016). Географическое пространство – стратегический ресурс и ключевой фактор процессов развития на всех уровнях геопространственной организации. *Вестник АРГО, No. 5*. Ростов-на-Дону: Ассоциация российских географов обществоведов
- Грчић, М. (2010). Простор као филозофска и географска категорија. *Гласник, бр. 14*. Бања Лука: Географско друштво Републике Српске
- Ђорђевић, Д., Васиљевић, Н. (2015). Мислити и деловати просторно: Мондијализација, критичка географија и планирање. *Гласник, бр. 19*. Бања Лука: Географско друштво Републике Српске
- Касирер, Е. (1999). *Проблем сазнања у филозофији и науци новијег доба. Том 2*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Колосов, В., А., Гречко, Е., А., Мироненко, К., В., Самбурова, Е., Н., Слука, Н., А., Тикунова, И., Н., Ткаченко, Т., Х., Федорченко, А., В., Фомичев, П. Ј. (2016): Хоризонти истраживања у области географије светске привреде. *Гласник, бр. 20*. Бања Лука: Географско друштво Републике Српске
- Pavić, R. (2012). Na temeljima geografije – I: Prostor (U politici), *Geografski horizont, br. 1/2012. LVIII*. Zagreb: HGD
- Радовановић, М. (1989). Географски простор и друштвено-историјски процес. *Југословенски геопростор*. Београд: Центар за марксизам универзитета у Београду
- Радовановић, М. (1994). Регионализам као приступ и принцип и регионализација као поступак у функционалној организацији географског простора са неким аспектима примене на републику Србију. *Зборник радова Географског института Јован Цвијић, књ. 44–45*. Београд: Географски институт Јован Цвијић
- Трифунковић, М. (2015). Анализа структурних компонената просторног мишљења у средњошколској географској уџбеничкој литератури у Републици Српској. *Докторска дисертација*. Бања Лука: Природно-математички факултет
- Harvej, D. (1994). *Prostor i моć*. Beograd: Ekonomika
- Hettner, A. (1927). *Die Geographie, ihre Wesen und ihre Methoden*. Breslau